

Андријана Максимовић

Државни универзитет у Новом Пазару

e-mail: amaksimovic@np.ac.rs

Анида Врцић Амар

Државни универзитет у Новом Пазару

e-mail: anvrcic@np.ac.rs

ОДНОС ЗАХВАЛНОСТИ И РЕЛИГИОЗНОСТИ КОД ИСПИТАНИКА РАЗЛИЧИТЕ ЖИВОТНЕ ДОБИ

Апстракт: Већина нас верује да су млади склони позитивној конотацији животног окружења кроз позитивну интерпретацију животних догађаја, оптимистичну антиципацију будућности, и тежњу да доживе угодну. Са годинама се повећава опрезност, флексибилност, те склоност да будемо захвалнији према животним околностима. Такође, са годинама се повећава и вероватноћа позитивнијег става према религиозности. Циљ истраживања је испитати да ли постоје статистички значајне разлике у изражавању димензије захвалности у односу на генерацију којој припадају, као и у односу на религиозност млађих и старијих испитаника. Додатно смо желели истражити да ли религиозност и захвалност корелирају са неком од социодемографских варијабли.

У истраживању је учествовало 100 испитаника, подељених у две групе. Прву групу чинило је 50 испитаника старосне доби од 18 до 24 године, просечне старости 21 годину ($M=21,4$), а другу групу испитаника чинило је 50 испитаника старосне доби од 60 до 70 година просечне старости 65 година ($M=64,82$). Од инструмената, аутори су у истраживању користили Упитник о социодемографским варијаблама и Упитник захвалности. Резултати показују да се млади и стари разликују у степену изражености захвалности ($t=-9.195$; $p<0,01$; $AS_m=17,28$; $AS_s=31,58$) старији испитаници су захвалнији од млађих испитаника, те да су религиозни испитаници захвалнији од нерелигиозних испитаника ($t=2.137$; $p<0,01$).

Кључне речи: захвалност, религиозност, млади, стари, упитник захвалности

Теоријски оквир

Науке које се баве човеком, његовим бићем, понашањем и интеракцијским односима неизоставно истражују индикаторе који побољшавају квалитет живота. Квалитет живота се огледа у оптималном функционисању спрам различитих димензија кроз које човек делује и умногоме зависи од телесног здравља¹ Међутим, како здравље не укључује само изостатак болести већ и благостање и оптимално функционисање менталног здравља, онда не чуди што психологија, социологија, антропологија, теологија и друге научне дисциплине све више у своја истраживања укључују варијабле као што су

1 Bize, Johnson, Plotnikoff 2007

религиозност и захвалност. Намеће се питање релације ова два конструкта у смислу њихове повезаности која подупиरे и одржава ментално здравље, те ћемо овим радом и проверити да ли су ова два конструкта повезана као и какве релације граде са неким значајним социодемографским карактеристикама.

Захвалност

Изворно латинско значење речи захвалност упућује на великодушност, на истинску људску испуњеност као последицу давања и примања. Сама позивитна конотација захвалности позната је још од давнина јер, у свим религијама се овај појам помиње као основ добре вере и усмерености на свевишњег и свемогућег Бога. Захвалност коју осећамо према свему што имамо и што нам је дато један је од круцијалних услова за доброг верника. Захвалност представља есенцијалну компоненту на којој почивају људски односи.² Емпиријски је тешко дефинисати захвалност. Према ауторима (Strom&Strom, 1987³) захвалност се сврстава у емоцију, категорисану као позитивно интерперсонално осећање које је повезано са дивљењем, поштовањем, поверењем и награђивањем. У Давицовој (Davitz, 1969) студији⁴ која се бавила структуром емоција, захвалност спада међу 50 емоција које помажу емоционалном мишљењу. Према МекКулоук и ауторима⁵ добре ствари у животу за које требамо бити захвални дешавају се свакодневно, а наш задатак је да их памтимо, дамо им вежност, јер тиме преузимамо емоционалну контролу над својим животом. Једна од компоненти захвалности која се подразумева јесте усмереност ка другим људима и позитивна стремљења према другима. Управо ова компонента има најјачи утицај на развој позитивних емоција и дугорочни ефект захвалности за добробит појединца.

Према Davitzу захвалан одговор према животним догађајима може бити адаптивна психолошка стратегија и важан процес јер људи позитивно тумаче свакодневна искуства. Способност да приметимо, ценимо и уживамо усваком аспекту живота утврђено је као кључна детерминанта благостања.⁶ На људима је да се одреде да ли ће своју психичку енергију улагати у личну шему и свој селф концепт. Фридман наводи да можемо бити захвални за: људе, ситуације и околности у животу; за оно што смо примили, искусили и научили; за спиритуалне изворе; за изобиље; за оно што дајемо и опраштамо; за своје унутрашње квалитете; за будућа позитивна искуства и за просперитет.⁷

Показивање захвалности нас подсећа на то да нам је потребна помоћ. Многи људи немају осећај да дугују нешто другима. Ово је нарочито изражено у индивидуалистичким (западним) друштвима нпр. Америци, где је концепт ослањања на сопствене снаге део културе.⁸

Захвалност се може дефинисати и као особина и као стање. Особе које поседују високо изражену особину захвалности можда неће увек доживљавати емоцију захвалности, али ће чешће као одговор на бенефит изражавати захвалност, него неку другу емоцију.⁹ То значи да су ове особе предиспониране да доживљавају осећања захвалности. Осећање захвалности се појављује када неко очу да се догађа нешто добро

---

2 Krause 2009

3 Storm & Storm 1987, 805 – 816.

4 Davitz 1969.

5 McCullough & Kimeldorf & Cohen 2008, 281-284.

6 Bryant 1989 ,773 – 797; Janoff-Bulman & Berger 2000, 29 – 44.

7 Friedman 1989, наведено према: Toussaint, & Friedman 2009, 635-654.

8 Chang 2019,

9 Watkins, Woodward, Stone & Kolts 2003, 431–452.

и када препозна да је неко други заслужан за добробит.¹⁰ Захвалност се може осетити према људима, природи, Богу, судбини, срећи, натприродним силама, итд.

Петерсон и Селигман о захвалности говоре као о снази која доводи до повећаног личног благостања, као и благостања у односима, што утиче на друштво у целости.¹¹ Психолози већ дуже времена сматрају да позивитвне емоције као што су забава и срећа промовишу психолошко благостање. Оно што разликује захвалност од других позитивних емоција јесте то што се захвалност јавља чак и онда када може бити “скупа” тј. онда када премаши наше материјалне, социјалне и друге могућности. Истраживачи Бартлет и ДеСтено показују да су испитаници који су учествовали у експерименту захвалности волонтерски (као добровољну услугу свом истраживачу) провели више времена него што је било потребно у односу на испитанике који су показали весело емотивно стање.¹²

Религиозност

У литератури се може наићи на велики број дефиниција религиозности. Религиозност се дефинише као “социјално-психолошко стање које је својствено верујућем човеку и можемо рећи да има три аспекта: сазнајни, афективни и акциони¹³, али и као “оријентација која се темељи на ставовима когнитивне природе, ставовима емоционалне природе и осећањима као што су зависност, беспомоћност, дивљење према натприродном бићу, динамичке ставове о потреби обављања верских обреда, ставове према институцијама одређене конфесије и извесне моралне ставове”¹⁴. Религиозност је унутрашња, приватна и емоционална.

Врло често се у литератури наглашава разлика између субјективне и објективне религиозности. Субјективна религиозност је унутрашња, лични доживљај светог. Религиозност одређена као субјективно стање свести даје смисао одређеним животним потребама и садржајима и у мањој или већој мери, утиче на начин размишљања, осећања, а тиме и на свакодневни живот. Објективна религиозност је спољашња димензија личне религиозности која се испољава кроз разне ритуалне радње, као што су молитва, пост, верски празници итд.¹⁵ У Олпортвом концепту религиозности наилазимо на разликовање интризичке и екстринзичке религиозности. Код интризичке религиозности главни мотив је унутар саме религиозности и овде је религиозност интериоризована, а остале потребе су супсидијарног карактера. Екстринзичка религиозност је заснована на мотивима прихватања од стране социјалне групе и у функцији је остваривања неких других потреба. Тачније, „интризичка религиозност је она која се живи, а екстринзичка она која се користи“¹⁶. Бројна истраживања указују на то да је интризична религиозност повезана са алтруистичким особинама личности, вредностима, емпатијом, док је екстринзична религиозност више окренута егоизму, који своје извориште има у тенденцији социјално пожељног понашања.

---

10 Watkins, Scheer, Ovnicek & Kolts 2006, 217–241.

11 Seligman 2008

12 Bartlett & De Steno 2006, 319-325.

13 Ђорђевић 2009.

14 Пантић 1988.

15 Марјановић 2016.

16 Allport 1950.

Захвалност и религиозност

Концепт захвалности је дубоко укоренењен у религијама, кроз њихово учење и праксу. Тако је у хришћанству, захвалност одувек била главна врлина и и као таква, може се наћи и у Старом и у Новом завету. Прави се разлика између природне и духовне захвалности. Природна захвалност јесте захвалност према Богу за све добробити које особа ужива, а духовна захвалност се темељи на спознаји Божије доброте независно од добробити. Духовна захвалност је, заправо, емотивна повезаност са Божанским.¹⁷

У исламу, захвалност се исказује као највиши ступањ одговора на све благодети присутне у животу верника. Посебно је важно да током изражавања захвалности, било за материјално, било за духовно благостање, буде присутна свесност о томе да ништа од тога није морало бити, чиме се она увећава.¹⁸

Захвалност се често тумачи као израз духовне зрелости. То упућује на став да су религиозни људи веома захвални. Овај став је поткрепљен бројним истраживањима која говоре о томе да су религиозне особе захвалније у односу на оне који нису религиозни.¹⁹ Такође, у прилог овом ставу је и теоријска претпоставка да особе које су захвалне Богу могу бити више мотивисане да ту захвалност изразе помажући другима.²⁰ Полак и Меколк (2006) су дошли до закључка да они који имају високо изражену особину захвалности посвећују време тражењу смисла и подржавању људи који су део њихових живота, пре него да теже богатству и поседовању, што упућује на јаку везу захвалности и религиозности и духовности.²¹

Методологија

Овим истраживањем желимо проверити у каквим релацијама су религиозност и захвалност, као и да ли постоје повезаности и са значајним социодемографским карактеристикама као што су пол, узраст, брачно стање и паритет.

Испитаници

У истраживању је учествовало 100 испитаника, бројчано хомогених по полу и старости, а хетерогених по брачном статусу и броју деце са подручија Новог Пазара и Краљева. Испитаници су подељени у две категорије: млађи (18-24 година) и старији (60-70 година). У следећим табелама дат је приказ социодемографских карактеристика узорка.

---

17 Emmons 2007.

18 Ali, Bhatti 2020, 1740-1753.

19 Emmons 2007; Ellison & Fan 2008, 247-271.

20 Krause 2015, 192-204.

21 Polak & McCullough 2006, 343-360.

Табела 1. Социодемографска структура узорка

Карактеристика		%	Карактеристика		%
Пол	мушки	50,0	Број деце	Без деце	44,0
	женски	50,0		једно дете	15,0
Узраст	Млађи (18-24)	50,0		двоје, троје или више деце	41,0
	Старији (60-70)	50,0			
Брачно стање	неожењен/неудата	43,0	Да ли сте верник?	ДА	81,0
	ожењен/удата	41,0			
	разведен/а	4,0		НЕ	19,0
	удовац/удовица	12,0			

У табели 2. дат је приказ основних дескриптивних података за варијаблу старост.

Табела 2. Основни дескриптивни подаци за старосне категорије узорка

Узраст	N	Аритметичка средина	Медијана	Стандардна девијација	Мин.	Макс.
Млађи (18-24)	50	21,4	22,0	21,970	18	70
Старији (60-70)	50	64,82	64,0			
Укупно	100	43,11	42,0			

Инструменти

У истраживању су коришћени Упитник о социодемографским обележјима и Упитник захвалности. Упитник о социодемографским обележјима конструисан је за

потребе овог истраживања и садржао је питања везана за пол, старост, брачни статус, паритет и процену религиозности испитаника кроз поларизацију одговора на питање: *Да ли сте верник* (практикујете верске обреде, верујете у Бога и одређење свете књиге) или *Нисте верник*.

Упитник (Gratitude Questionnaire-a) аутора McCullough, Emmons, и Tsang,²² (2002) доступан на сајту Центра за Позитивну психологију, састоји се од шест ајтема који се процењују на седмостепеној скали ликертовог типа. Садржај тврдњи означава процене искуства и израза захвалности, уважавања у свакодневном животу, као и осећања која се тичу примања захвалности од стране других. Ајтеми 3 и 6 се обрнуто скорују, при чему је максималан број бодова 42. Укупан резултат се добија сабирањем процена за сваку тврдњу, при чему, виши скор на упитнику упућује на виши степен захвалности код испитаника.

Резултати

У циљу испитивања разлика у степену изражености захвалности у односу на социодемографске варијабле (пол, старост, брачно стање, паритет, материјално стање и религиозност), користили смо се дескриптивном статистиком.

Табела 3. Т-тест разлика аритметичких средина два независна узорка

Варијабла	Група	n	АС	СД	Разлика АС	t- вредност	P
Пол	Мушки	50	23.70	10.974	-1.460	-.688	.493
	Женски	50	25.16	10.233			
Старост	18-24	50	17.28	9.583	-14.300	-9.159	.000
	60-70	50	31.58	5.481			
Религиозност	Да	81	25.51	10.262	5.664	2.137	.035
	Не	19	19.84	10.971			

Т-вредност од -0,688 и п-вредност од 0,493 ($p > 0,05$) показују да разлика средњих вредности од -1,460 између мушкараца и жена није статистички значајна. Добијене су статистички значајне разлике средњих вредности између млађих и старијих испитаника ($p = .000$; $p < 0,05$) и статистички значајне разлике између религиозних и нерелигиозних испитаника ($p = .035$; $p < 0,05$).

У табели 4. дат је приказ анализе варијансе за категорије брачно стање и паритет у односу на израженост димензије захвалности.

²² <https://ppc.sas.upenn.edu/resources/questionnaires-researchers/gratitude-questionnaire>

Табела 4. Резултати анализе варијансе између брачног стања и броја деце у односу на израженост димензије захвалности

Варијабла	Вредности	N	АС	СД	F- вредност	P- вредност (F)	разлике АС		P- вредност
Брачно стање	Неожењен/ неудата	43	17.19	9.600	17.989	.000	1. и 2.	-12.277	.000
	Ожењен/удата	41	29.46	8.100			1. и 3.	-13.064	.130
	Разведен/а	4	30.25	6.850			1. и 4.	-14.064	.000
	Удовац/ удовица	12	31.25	6.468			2. и 3.	-.787	1.000
							2. и 4.	-1.787	.968
3. и 4.					-1.000	1.000			
Број деце	Без деце	44	17.0	9.748	35.692	.000	0. и 1.	-9.067	.016
	1. једно дете	15	26.07	9.917			0. и 2.	-14.805	.000
	2. двоје, троје и више деце	41	31.80	4.802			1. и 2.	-5.738	.134

Вредност вероватноће Ф-статистика код обе варијабле ($p < 0,001$), указује нам да се узорци не понашају као да потичу из исте популације, односно да постоји значајна разлика аритметичких средина барем између две од четири, односно два од три узорка. Резултати Левеновог теста код обе променљиве не потврђује претпоставку хомогености варијанси у четири, односно три узорка ($p = 0,026$ и $p = 0,000$; односно $p < 0,05$), па су тумачени резултати *Tamhan T2 post-hoc* теста који не претпоставља једнаке варијансе. Разлика у изражености димензије захвалности постоји између неударних/неожењених и ударних/ожењених испитаника, као и између неударних/неожењених и удоваца/удовица. Захвалност се разликује код испитаника који немају и оних који имају децу.

Дискусија

Циљ овог истраживања прожима се кроз питање: *Да ли постоје значајне разлике у нивоу захвалности код испитаника који себе доживљавају као религиозне у односу на испитанике који себе не доживљавају као религиозне.* Додатно је нашу радозналост подстакло истраживање социодемографских карактеристика које могу моделирати овај однос.

Резултати нашег истраживања показују да нема статистички значајне полне разлике у степену изражености димензије захвалности. И налази претходних истраживања, у којима се мушкарци и жене углавном не разликују у захвалности и субјективној добробити или је та разлика мала, указују на исто. Жене су у просеку подједнако задовољне као и мушкарци, али су истовремено и више депресивне и доживљавају више неугодних емоција.²³ Међутим, како жене све емоције доживљавају и изражавају интензивније и чешће, онда је то случај и са позитивним, а не само негативним емоцијама.

²³ Nolen-Hoeksema & Rusting 1999, 330-350.

Због тога се у просеку не налазе разлике у захвалности и субјективној добробити између мушкараца и жена. Одсуство значајних разлика међу половима у погледу изражености захвалности се може објаснити кроз разумевање очекиваног емоционалног реаговања у различитим ситуацијама које су примарно везане за културу у којој је рађено истраживање. Резултати неких истраживања која су се подобније бавила концептом захвалности повезују различито разумевање захвалности спрема Истока и Запада, односно различито се посматра у односу на индивидуалистичка и колективистичка друштва. У колективистичким друштвима, какво је добрим делом и наше друштво, захвалност се подразумева у смислу дељења и заједничког поседовања. Други истраживачи, пак, налазе потенцијалне разлике у захвалности спрема пола. На пример, у истраживању Рудита²⁴(2019), показало се да жене исказују много већу захвалност за контролу, управљање и доступност временом током свакодневних обавеза него мушкарци. Кашден и сарадници²⁵(2009), такође, проналазе да су жене захвалније од мушкараца, али да се та разлика мења када се мушкарцима предоче бенефити захвалности или се кроз интервенцију прикажу.

Сматрали смо важним проверу релација коју доб може имати са захвалношћу. Резултати добијени т-тестом показују значајне разлике аритметичких средина између старосних категорија у степену изражености захвалности. Потенцијално можемо размишљати и о променама које се дешавају на искуственом нивоу. Наиме, могуће је да старији имају више разлога због којих би требало да осећају захвалност. У сагледавању узорака и последица одређених догађаја, њиховог судбинског или самоконтролирајућег следа, могуће да су увидели како је утрошено време кроз искуство родитељства, изградње брачне заједнице, друштвене или професионалне улоге којој су тежили правилно утрошено време, те су захвални на благодатима и резултатима које су после уложених напора добили. Истраживања показују да задовољство животом и осећај захвалности не опада са старењем, него чак и расте.²⁶

Старији су задовољнији, захвалнији и мање анксиозни, а имају и бољу равнотежу позитивних и негативних расположења. Задржавање подједнаког задовољства животом у старијој доби можда је повезано са адаптацијом на постојеће околности. С друге стране, у старијој доби опадају приходи, а све мањи број људи има брачног партнера, те можемо претпоставити да они који старају са својим партнером и у брачној заједници могуће осећају и већу благодат и захвалност. Старији су задовољнији и захвалнији од млађих, сумирајући дотадашња искуства и садашњи живот, али су мање задовољни будућношћу.²⁷ Иако се животни век продужио, ипак је смрт извеснија што смо старији, а доминантна емоција која окружује смрт као неминовност је најчешће страх. Могуће је и да су старији захвалнији и срећнији јер су научили како то да постигну - бирањем циљева који су им примеренији и у којима уживају.²⁸ Има мишљења да позитивна веза старости и религиозности, старости и захвалности, постоји услед чињенице да природно старији људи постају религиознији зато што се у каснијим годинама приближавају коначној стварности и постављају себи кључна егзистенцијална питања која се тичу живота и смрти.²⁹

Циљ овог истраживања био је и испитати природу односа и релација за варијабле религиозност и захвалност. Примереним статистичким методама утврдили смо да постоји статистички значајна разлика између религиозних и нерелигиозних

---

24 Rydh 2019

25 Kashdan,., Mishra, Breen & Froh 2009, 691-730.

26 Tsang, Schulwitz & Carlisle, 2011, 1-3.

27 Mroczek & Kolarz 1998, 1333-1349; Penezić 2006, 643-669.

28 Sheldon & Kasser 2001, 30-50.

29 Stark & Bainbridge 1987.

испитаника у степену изражености захвалности. Религије као што су јудаизам, хришћанство и ислам нуде објашњење због чега је захвалност толико позитиван квалитет људи који даје значај и сврху личном животу и животу заједнице.³⁰ Унутар верске праксе лежи имплицитна и експлицитна свесност о томе шта једна особа дугује Богу, односно о томе да осећа слободно дат милостив и привржен однос који Бог пружа људској врсти. У истраживањима захвалности утврђено је да је овај конструкт у вези са религиозношћу и духовношћу³¹, односно да људи који се изјашњавају као религиозни, редовно одлазе на религијске обреде, моле се и читају религијске текстове, показују већу склоност да буду захвални. Захвални људи, такође, више верују у повезаност свега што је живо и у своју одговорност поводом тога. Мање су им важне материјалне ствари, показују више емпатије, мање су склони депресији, усамљености, зависти и неуротицизму.

Потврђене су значајне разлике у степену изражености захвалности између испитаника различитог брачног статуса и испитаника који имају и оних који немају децу. Статистички значајне разлике постоје између особа које нису и особа које јесу у браку, односно између особа које нису у браку и удоваца. Не постоје статистички значајне разлике у степену изражености захвалности између испитаника који имају једно дете и оних који имају двоје и више деце. Ове разлике се констатују међу испитаницима који немају деце и оних који имају. Неке³² студије сугеришу како је родитељство јасно описује процес настајања и трајања захвалности кроз узајамну везу давања и примања између деце и родитеља чиме се захвалност у суштини настаје и расте. Резултати студија показују, да је могуће да ће родитељи који имају израженију захвалност или негују захвалност у свакодневном функционисању, потицати захвалност код своје деце, те ће се у складу са постигнутим резултатима и сами осећати боље.³³

Људи у браку су захвалнији и срећнији од оних који никада нису били у браку. Међутим, особе које нису никада биле у браку срећније су и захвалније од оних које су пре биле у браку (нпр. разведени и удовци).³⁴ Брак може помоћи у испуњавању основних и универзалних људских потреба, омогућава близак однос са партнером, емоционалну подршку, лакше суочавање са проблемима итд. Живот у браку је, такође, у складу са очекивањима средине. Када је у некој средини већина људи у браку, неочењене/неудате особе одступају од очекиване друштвене улоге. С друге стране, данас је све више особа које су разведене или остају неочењене/неудате, па став друштва према таквом начину живота постаје мање негативан. Постојање разлика у захвалности између неочењених/неудатих и удоваца може се објаснити тиме што су удовци/удовице претпели већу бол губитком супружника, док брачни статус неочењених, односно неодатих особа може бити ствар њиховог личног избора.

Како се већина испитаника у овом истраживању изјашњава као верник можемо претпоставити да је у религиозним породицама боља породична атмосфера³⁵, као и да је окупљеност чланова породице чешћа и интезивнија у религиозним породицама, што може симболизовати породичну снагу.

Религиозност значајно корелира са варијаблама као што су квалитет живота у породици и са пријатељима што се објашњава осећајем сигурности и прихваћености, као и захвалности на таквом давању.

---

30 Wilson 2005.

31 Rijavec, Miljković & Brdar 2008.

32 Hoy 2011

33 Rothenberg, Hussong, Egerton, Halberstadt, Coffman, Mokrova, Costanzo, 2017

34 Mastekaasa 1994, 183–205.

35 Dušanić 2005; Milosavljević 2005.

Закључак

Приказано истраживање имало је за циљ да повеже два значајна интердисциплинарна концепта какви су религиозност и захвалност. У литератури не срећемо тако често истраживања која су се бавила јаснијим испитивањем односа и релација ова два концепта. Будући да оба концепта захтевају прецизно испитивање, те да су прилично сложени у свом диспозиционалном одређењу, користили смо се адекватним мерним инструментом за процену захвалности. Како се религија разуме као слободно бирајућа активност којом чинимо наш живот пооптпунјим, испитаници су сами одлучивали о ставу који заузимају бирајући да ли су религиозни или не.

Испитујући разлике у степену изражености димензије захвалности у односу на пол нису добијене значајне разлике, мушкарци и жене у нашем узорку су подједанко захвални. Надаље, брачно стање и број деце су променљиве које значајно разликују испитанике по степену изражености захвалности. Добијене су разлике међу особама које нису и особама које јесу у браку, као и међу особама које нису у браку и удовцима. Можемо претпоставити да брачна заједница, делује протективно на појединца и осмишљава се однос појединца кроз брачну заједницу. Религијски брак се у хришћанству разуме као *света тајна кроз коју Дух Свети сједињује у једно биће хришћане и хришћанке који пред свештеником непоколебљиво изјаве да ће се цео свој живот узајамно волети и једно другом бити верни, и који примају благослов за рађање и васпитање деце. У исламском тумачењу Курана наилазимо на третирање брака као природног стања. Из тога проистиче да и остатак изван брачног односа био неприродан за човека, тј. да нежењен/неудата верник/ верница „не резонује у складу са Божијом вољом“³⁶ Брак је у јеврејском обичајном систему имао обележје *свете обавезе*.³⁷*

Статистички значајне разлике постоје између испитаника који немају и испитаника који имају децу, али не постоје разлике међу испитаницима који имају једно, двоје, троје или више деце. Чини се да овај налаз приближно илуструје смисленост живљења, где појединци себе могу сматрати награђеним због могућности да се остваре као родитељи, те да су доласком сваког новог члана породице само захвалнији у тој улози.

Циљ нашег истраживања ишао је у смеру разумевања односа два концепта, религиозности и захвалности. Добијене су статистички значајне разлике у захвалности међу религиозним и нерелигиозним испитаницима. Религиознији испитаници су и захвалнији, али релацију можемо посматрати и из супротног правца. Наиме, верујемо да религиозни испитаници кроз свакодневне молитве, проучавање Светих књига, упућивањем и разговором са свештеницима потичу и негују постојећу захвалност. Сваки верски обред укључује захвалу према Богу у божијем давању, те верујемо да управо тако имплицитно и градимо или ојачавамо захвалност, што прави разлику у односу на нерелигиозне испитанике.

Ограничења ове студије се односе на занемаривање аспекта религиозности кроз димензије екстеризичне и интрузивне религиозности, односно кроз тумачење религиозности кроз један функционални приступ. Сматрамо да би новија истраживања требала укључити детаљније приказе модела религиозности и њихову везу са захвалношћу.

---

36 Пишев 2010, 49-79.

37 Радовановић, 30-45.

Литература

- Ali, S.A., Ahmed, M., Bhatti, O.K. et al (2020) : Gratitude and Its Conceptualization: An Islamic Perspective. *J Relig Health* 59, 1740–1753. <https://doi.org/10.1007/s10943-019-00850-6>
- Allport, G. W (1950) : *The individual and his religion*. New York: Macmillan.
- Bartlett, M.Y., De Steno, D (2006) : Gratitude and prosocial behavior: Helping when it costs you. *Psychological Science*, 17, 319-325.
- Bize, R., Johnson, J. A., Plotnikoff, R.C (2007) : Physical activity level and health-related quality of life in the general adult population: a systematic review, *Prev. Med.*, 45 (6) pp. 401-415.
- Bryant, F. B (1989): A four-factor model of perceived control: Avoiding, coping, obtaining, and savoring. *Journal of Personality*, 57, 773 – 797.
- Watkins, Ph. C., Woodward, K., Stone, T., & Kolts, R (2003): Gratitude and happiness: Development of a measure of gratitude, and relationships with subjective well-being. *Social Behavior and Personality*, 31, 431–452.
- Watkins, Ph. C., Scheer, J., Ovnicek, M., & Kolts, R (2006): The debt of gratitude: Dissociating gratitude from indebtedness. *Cognition and Emotion*, 20, 217–241.
- Wilson, E. O (2005): Kin selection as the key to altruism: its rise and fall. *Social Research*.
- Davitz, J. R (1969): *The language of emotion*. New York: Academic Press.
- Dušanić, S (2005): *Religiozna orijentacija i naučena bespomoćnost adolescenata*, Magistarski rad. Banjaluka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjaluci.
- Đorđević, D (2009): Religiousness of Serbs at the beginning of the 21st century: What is about?, u : D. Gavrilović, *Revitalization of religion theoretical and comparativ approaches*, YSSS Anual-year XVI, Niš.
- Emmons, R.A. McCullough, M. E (2004): *The psychology of gratitude*. New York: Oxford University Press, dostupno na: [http:// books.google.rs/books](http://books.google.rs/books)
- Emmons, R. A (2007): *Thanks! How the New Science of Gratitude Can Make You Happier*. Boston, MA: Houghton-Mifflin.
- Janoff-Bulman, R., Berger, A. R (2000): The other side of trauma: Towards a psychology of appreciation. In J. H. Harvey & E. D. Miller (Eds.): *Loss and trauma: General and close relationship perspectives* (pp. 29 – 44).
- Kashdan, T. B., Mishra, A., Breen, W. E., & Froh, J. J (2009): Gender differences in gratitude: Examining appraisals, narratives, the willingness to express emotions, and changes in psychological needs. *Journal of Personality*, 77(3), 691-730.
- Krause N (2009): Religious Involvement, Gratitude, and Change in Depressive Symptoms Over Time. *Psychol Relig.* 1;19(3):155-172. doi: 10.1080/10508610902880204. PMID: 20333271; PMCID: PMC2843928.
- Krause, N. & Hayward, R.D (2015): Humility, compassion, and gratitude to God: Assessing the relationships among key religious virtues. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7, 3, 192–204.
- Марјановић, М (2016): *Социологија*, Нови Сад, Школска књига.
- Mastekaasa, A (1994): Marital status, distress, and well-being: An international comparison. *Journal of Comparative Family Studies*, 25, 183–205.
- McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J. A (2002): The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 112–127. doi:10.1037/0022-3514.82.1.112.

McCullough, M. E., Kimeldorf, M. B., & Cohen, A. D (2008): An adaptation for altruism? The social causes, social effects, and social evolution of gratitude. *Current Directions in Psychological Science*, 17, 281-284.

Milosavljević, B (2005): *Socijalna psihologija ljudskih grupa* (Socijalna psihologija II). Banja Luka: Filozofski fakultet.

Mroczek, D. K. i Kolarz, C. M (1998): The Effect of Age on Positive and Negative Affect: A Developmental Perspective on Happiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(5), 1333-1349.

Nolen-Hoeksema, S., Rusting, C.L (1999): Gender differences in well-being. In: Daniel Kahneman, Edward Diener, Norbert Schwarz, *Well-being: Foundations of Hedonic psychology*, 330-350.

Пантић, Д (1988): *Класична и световна религиозност*, Београд: Центар за политиколошка и јавномњењска истраживања.

Penezić, Z (2006): Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15(4-5), 643-669.

Peterson, C., & Seligman, M. E. P (2004): *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford, England: Oxford University Press. doi:10.5860/choice.42-0624

Piccinelli M., Wilkinson, G (2000): Gender differences in depression. *British journal of psychiatry*, 177, p. 486-492.

Пишев М (2010): Културни модел исламског брака. *Антропологија* 10, св. 1(2010), 49-79.

Polak, E. L., & McCullough, M. E (2006): Is gratitude an alternative to materialism? *Journal of Happiness Studies*, 7(3), 343-360.

Радовановић, В: *Мушкарцац и жена-јудаизам и брак*. <https://www.jevrejska.digitalnabiblioteka.rs/bitstream/id/4158/RadovanovicMuskaracIZenaJudaizamOCR.pdf> (приступљено 30.07.2022.)

Rijavec, M., Miljković, D., & Brdar, I (2008): *Pozitivna psihologija: znanstveno istraživanje ljudskih snaga i sreće*. Zagreb: IEP-D2.

Rothenberg W.A, Hussong A.M, Langley H.A, Egerton G.A, Halberstadt A.G, Coffman J.L, Mokra I, Costanzo P.R (2017) : *Grateful parents raising grateful children: Niche selection and the socialization of child gratitude*. *Appl Dev Sci*. 2017;21(2):106-120. doi: 10.1080/10888691.2016.1175945. Epub 2016 May 24. PMID: 28943753; PMCID: PMC5608270.

Rydh, M (2019) : Gender differences in Gratitude Among University Students in Sweden. *Master thesis*. Sweden: Linnaeus University.

Seligman, M (2008): *Naučena bespomoćnost*. Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Sheldon, K. M., Kasser, T (2001.): Goals, congruence, and positive well-being: New empirical validation for humanistic ideas. *Journal of Humanistic Psychology*, 41, 30-50.

Stark, R., Bainbridge, W.S (1987): *A Theory of Religion*, New York, Peter Lang Publishing.

Storm, C., Storm, T (1987): A taxonomic study of the vocabulary of emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 805 – 816.

Toussaint, L., & Friedman, P (2009): Forgiveness, gratitude, and well-being: The mediating role of affect and beliefs. *Journal of Happiness Studies*, 10, 635-654. doi:10.1007/s10902008-9111-8.

Hoy, Brenna D (2011): Links between Parents' and Children's Levels of Gratitude, Life Satisfaction, and Hope. *Graduate Theses and Dissertations*. <https://scholarcommons.usf.edu/etd/3157>

Chang, Y.P (2019): Cultural variation in gratitude demonstrations and perceptions between the United States and Taiwan. Doctoral thesis. University of North Carolina, available at [chang_unc_0153D_18278](https://scholarcommons.usf.edu/etd/3157).

Интернет извори

<https://ppc.sas.upenn.edu/resources/questionnaires-researchers/gratitude-questionnaire>

Andrijana Maksimović
Anida Vrcić Amar

**THE RELATIONSHIP BETWEEN GRATITUDE AND RELIGIOSITY
IN RESPONDENTS OF DIFFERENT AGES**

Most of us believe that young people tend to have a positive connotation of the living environment through a positive interpretation of life events, an optimistic anticipation of the future, and a desire to experience pleasure. With age, caution, flexibility, and the tendency to be more grateful for life circumstances increase. Also, the probability of a more positive attitude towards religiosity increases with age. The aim of the research is to examine whether there are statistically significant differences in the expression of the dimension of gratitude in relation to the generation to which they belong, as well as in relation to the religiosity of younger and older respondents. The study involved 100 respondents, divided into two groups. The first group consisted of 50 respondents aged 18 to 24 years, average age 21 years ($M = 21.4$), and the second group of respondents consisted of 50 respondents aged 60 to 70 years with an average age of 65 years ($M = 64,82$). Of the instruments, the authors used the Sociodemographic Variables Questionnaire and the Gratitude Questionnaire in the research. The results show that young and old differ in the degree of expression of gratitude ($t = -9.195$; $p < 0.01$; $ASm = 17.28$; $ASs = 31.58$) older respondents are more grateful than younger respondents, and that religious respondents are more grateful from non-religious respondents ($t = 2,137$; $p < 0.01$).